

AUGALŲ PASAULIS
 „PROFESORIAUS NORBERTO
 VĒLIAUS SKAITYMUOSE (IX)“

Balandžio 7–8 dienomis Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko jau tradicine tapusi devintoji žymiam tautosakininkui, etnologui, baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojiui, ilgamečiam LLTI darbuotojui Norbertui Vėliui (1938–1996) skirta mokslinė konferencija „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai (IX): augalai baltų religijoje ir mitologijoje“. Šiomet, beveik per pačią vasaros saulėgrįžą, bus jau dvidešimt metų, kai nebeturime šalia profesoriaus, kuris tarsi tas ažuolas galiūnas, pakirstas netikėtų žaibo kirčių, neatlaikė ir palūžo. Vis dėlto ažuolas nenudžiūvo. Mat nepaprasto jo būta, cituojant profesoriaus apibendrinimą apie vestuvinių dainų ažuolą: „jis devyniašakis, šimtašakis, su trimis liemenėliais, sidabro liemenėliu, aukso viršūnėle, kurioje tupi sakalas, gegutė kukuoja“ (cit. iš *Tautosakos darbai*, t. XLVIII, 2014, p. 131–132). Iš jo ir aplink jį suvešėjo didelis atžalynas. Tai, žinoma, daugiausia jo žmonos Ramunės Vėliuvienės atkakliu ir nuoširdžiu rūpesčiu bei bičiulių, kolegų, jaunųjų mitologų pastangomis nenutrūkę ir toliau tęsti dar paties profesoriaus pradėti darbai. Sėkmingai baigti leisti *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* likę trys tomai (1996–2005), išleistas *Lietuvių mitologijos* trečiasis tomas (2004), prieš porą metų *Tautosakos darbuose* (t. XLVIII) publikuotas vestuvinių dainų semantikos klodams

skirtos studijos nebaigtas rankraštis (idėja jį paskelbti radosi vienų iš „Vėliaus skaitymų“ metu). Taip pat džiugu, kad buvo perleistos jau bibliografinė retenybė tapusios N. Vėliaus monografijos ir svarbesnės studijos ar straipsniai, iš kurių susidarė du solidūs tomai: *Chtoniškoji lietuvių mitologija* (2011) ir *Baltų mitologija iš sakalo skrydžio* (2012). Pakartotinių leidimų sulaukė jo sudarytos Petro Zalansko tautosakos (2008), lietuvių mitologinių sakmių (2005, 2012), padavimų (2010) rinktinės. Perleistas *Lietuvių mitologijos* tritomis (2013–2015) pristatytas šiųmetėje knygų mugėje, o šio leidinio ir apskritai visos Norberto Vėliaus veiklos reikšmė Lietuvos mokslui ir kultūrai labai konceptualiai aptarta renginį vedusio filosofo Naglio Kardelio.

Pagarbos profesoriui ir jo nuveiktiems darbams bei nubrėžtoms baltų religijos ir mitologijos tyrimų gairėms ženklų laikytini ir LLTI Sakytinės tautosakos skyriaus mokslininkų nuo 2008 metų rengiami mitologinei problematikai skirti „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai“. Ši mokslinė konferencija kasmet suburia ne tik buvusius profesoriaus kolegas, doktorantus, studentus, bet ir pažinti nespėjusius, tačiau jo mokslinėje veikloje inspiracijų vis dar randančius jaunosios kartos tyrėjus.

Šių metų Skaitymai pratęsė teminių konferencijų tradiciją, taip siekiant plačiau ir išsamiau tyrinėti atskiras baltiškąjo mitologinio ir religinio palikimo sritis, ir buvo skirti augalijos temai. Pranešėjai kviesti pasigilinti į augalų kilmės ir funk-

cijų mitinę traktuotę; šventųjų augalų (ąžuolo, šermukšnio, diamedžio, amalo ir kt.) vaizdinius; augalų galias ir jų reikšmę apeigose bei maginėje praktikoje; augalų vaidmenį svarbiaisiais gyvenimo (gimtųjų, brandos, vedybų, laidotuvių) momentais; augalų ir pomirtinio žmogaus gyvenimo sampratą; baltų etnobotanikos ypatumus; augalų panaudojimą etnomedicinoje; augalų vaizdinius liaudies meno, buities ir religijos objektuose; augalų mitiškumo atspindžius literatūroje; mitinę augalų simboliką šiuolaikinėje kultūroje ir kitas temas.

Smagu pasidžiaugti, kad šešiose teminėse sekcijose buvo skaityta net aštuoniolika pranešimų ir renginys išaugo į dviejų dienų susibūrimą. Reikšminga, kad konferencija iš esmės yra tarpdalykinė, todėl greta įdomių grynajai mitologijai skirtų pasisakymų kitų pranešimų temos skleidėsi plačiais ratilais į gretimas, tačiau vis dėlto su senąja baltų ar, siauriau, lietuvių mitine pasaulėžiūra gyvais saitais susijusias sritis. Tai kalbos pasaulėvaizdžio, etnobotanikos, etnomedicinos, meno ypatumų, apeigų bei papročių specifiniams mitiniams kontekstams skirti pranešimai.

Konferencijos pradžioje LLTI doktorantė ir jaunimo folkloro ansamblio „Mindrė“ atstovė Asta Skujytė-Razmienė jautriai padainavo Norberto Vėliaus itin mėgtą dainą „Lek gervelė“, taip įvesdama susirinkusiuosius į baltišką mitiką ir folklorą pasaulį.

Įžanginę sesiją „Nuo augalo iki mitinio vaizdinio“ pradėjusi dr. Daiva Vaitkevičienė (LLTI) pasiūlė naujų ievaro vaizdinio traktuotės galimybių, leidžiančių pažvelgti į ievarą kaip į žaliuojantį ir uogas nokinantį augalą, sietiną su gyvybės idėją išreiškiančia mitologema. Toliau kalbėjęs dr. Dainius Razauskas (LLTI) aptarė moters ir medžio mitinės tapatybės atskirą atvejį, kai moteris ar mergina tautosakos kūrinuose

ir vadinama Ievos vardu, ir gretinama su ievos medžiu. Augalijos temą tęsė dr. Jurgita Macijauskaitė-Bonda (VDU). Ji nagrinėjo iš esmės iki šiol dar plačiau netirtą amalo vaizdinį lietuvių tradicinėje kultūroje, atkreipdama dėmesį į liaudiškuose amalo pavadinimuose ryškėjančias jo sąsajas su laumėmis, raganomis ir velniais.

Antrąją konferencijos sesiją „Mitologija ir etnobotanika“ pradėjusi doktorantė Vita Džekčiorūtė-Medeišienė (VU) apžvelgė mitinę grybų sampratą lietuvių kultūroje ir konstatavo, kad grybų mitiškumas išryškėja ne tik tautosakoje, priskiriant jiems įvairias magiškas savybes, bet ir per ritualines elgesio formas. Habil. dr. Nijolė Laurinkienė (LLTI) nagrinėjo chtoniškuosius laumės prigimties bruožus ir jos sąsajas su augalijos vegetacija. Rolandas Petkevičius aptarė, kokia mitine logika pagrįstas geltonžiedžio barkūno liaudiškas pavadinimas *Perkūno žolė*.

Trečioji sesija „Augalai kalbos pasaulėvaizdyje“ buvo skirta etnolingvistinei problematikai. Dr. Aurelija Gritėnienė (LKI), gilindamasi, koks šermukšnio semantinis vaizdinys susiformavo akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* tekste, priėjo išvadą, kad dažniausiai šis medis apibūdinamas pagal regimuosius požymius ir mitologines bei vaistines savybes. Profesorė Birutė Jasiūnaitė (VU) analizavo lietuvių tarmėse ir tautosakos tekstuose gana gausiai vartojamus tradicinius palyginimus, į kuriuos įeina žydinčių augalų pavadinimai. Giedrė Bufienė (LLTI) aptarė lietuvių ir slavų paremijose ryškėjančią erotinę žirnio simboliką ir pažymėjo, kad ji yra susijusi su žirnio (viso augalo, grūdų, ankščių, virkščių) svarba ritualinėse bei maginėse praktikose ir kalendoriniuose papročiuose.

Antroji konferencijos diena prasidėjo sesija „Gamtos buveinės ir vaistiniai augalai“. Pirmoji pranešėja dr. Laima Šveistytė

(Augalų genų bankas) pristatė habilituotos gamtos mokslų daktarės Eugenijos Šimkūnaitės darbuose sukauptas žinias apie vaistinių augalų rinkimą, jų laikymo ir paruošimo būdus, jais gydytus negalavimus, bandydama plačiau apžvelgti XX a. pirmojoje pusėje Vilniaus krašto tradicinėje medicinoje naudotus vaistinius augalus. Dr. Birutė Karpavičienė (Gamtos tyrimų centras) taip pat plėtojo vaistinių augalų temą – ji aptarė jų naudojimą Kidulių valsčiuje. Dr. Jūratė Sendžikaitė (Gamtos tyrimų centro Botanikos institutas) nagrinėjo gamtinį ir tautosakinį pelkių ekosistemos kontekstą, pagrindus šių vienu iš vertingiausių ir pažeidžiamiausių gamtinių sistemų išskirtinumą ir vertingumą.

Sesijoje „Augalai apeigose ir papročiuose“ skaityti trys pranešimai. Dr. Elvyra Usačiovaitė (LKTI) aptarė aukojimo linų dievui Vaižgantui atspindžius lietuvių papročiuose. Klaipėdos universiteto doktorantas Žydrūnas Vičinskas pateikė Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ažuolą verifikaciją. Profesorius Rimantas Balsys (KU), remdamasis lietuvių ir kaimyninių slavų tautų, taip pat suomių, švedų etnografijos, tautosakos, taip pat įvairiais antikiniiais šaltiniais, siekė atskleisti vestuvinio sodo ištakas, pasekti jo pavidalo ir simbolinių prasmų kaitą.

Paskutinėje antrosios dienos sesijoje „Augalai liaudies mene“ doktorantė Elena Matulionienė (KU) nagrinėjo augalinius motyvus Klaipėdos krašto delmonų puošyboje, pristatydamą gausius lyginamuosius gretimų šalių pavyzdžius. Augalinių ornamentų XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios lietuviškų medinių kryžių dekore aptarė dr. Jolanta Zabulytė (VDA Kauno fakultetas), pateikdama įžvalgų apie tokio dekoro simbolines prasmes. Sesiją užbaigusi Jurgita Treinytė (Žiežmarių kultūros centras) apžvelgė augalų vaizdinius liaudies meno, buities ir religiniuose objektuose.

Pirmą kartą konferencijos metu Instituto centrinių rūmų antro aukšto salėje vyko nedidelė paroda. Dalyviai ir klausytojai turėjo progą apžiūrėti ir pasigrožėti Birutės Jasiūnaitės karpiniaus, kurie kūrybinės galios jėga sustabdė pavasarinės atbundančios gamtos akimirkas ažūriniais besiskleidžiančios augalijos ir sugrįžtančių paukščių vaizdais. Išspręsti techninius eksponavimo klausimus geranoriškai padėjo Lietuvos nacionalinio muziejaus parodų dailininkė Giedrė Narbutienė ir UAB „Ekspobalta“ vadovas dailininkas Saulius Valius.

Pranešimų ir jų klausytojų turtingi devintieji „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai“ dar kartą patvirtino, kad mitologijai skirtos teminės konferencijos yra reikalingos. Tokiuose susibūrimuose ne tik pristatomi naujaisi moksliniai mitologijos srities tyrimų atradimai, bet ir patvirtinamas baltų religijos ir mitologijos tyrimų tęstinumas – šios vardinės konferencijos kontekste svarbus N. Vėliaus mokslinio palikimo perimamumas ir jo idėjų plėtotė.

Radvilė Racėnaitė

RŪPINTOJĖLIUI IR SENIESIEMS KRYŽIAMS SKIRTI SEMINARAI

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute šį pavasarį vėl organizuoti liaudiškajam pamaldumui skirti seminarai. Tai jau trečiasis sezonas, kai Tautosakos archyvo skyriaus mokslininkai, pasikvietę kolegų ir iš kitų institucijų, gvildena įvairius lietuvių katalikiškojo maldingumo aspektus. Šiai daugiaspektei temai skirti seminarai pradėti rengti 2014 metais. Pirmuose seminaruose („Liaudiško pamaldumo tradicijos Žemai-

tijoje“ ir „Liaudiškas pamaldumas – tautos rezistencijos stiprybė“) bandyta pažvelgti į atlaidų tradiciją, ypač didžiųjų – Žemaičių Kalvarijos ir Šiluvos, kurie buvo tapę pasi-priešinimo carinei ir sovietinei okupacijai išraiška. 2015 m. įvykęs trečiasis seminaras „Į kovą su malda: pokario partizanų dvasinės atspirtys“ toliau plėtojo rezistencijos temą ir buvo skirtas pokario laisvės kovotojų pamaldumui. Svarstyta, ar krikščioniškas tikėjimas ir malda palaikė partizanus ir jų rėmėjus sunkiausiu laisvės kovų laikotarpiu, ar tragiškose – kovos draugų ir artimųjų žūtis – situacijose buvo išsaugotos vaikystėje tėvų ir senelių įdiegtos vertybės ir t. t. Ketvirtajame („Tarp misterijos ir komedijos: pievėniškių Velyknaktis“) ir penktajame („Lietuviškų kalendorinių švenčių struktūra ir jos savitumai“) seminaruose kalbėta apie kalendorinius papročius, kuriuose žemdirbiška kultūra susilieja su krikščioniškomis datomis, susipina papročiai ir jų semantika.

Šių metų seminarai skirti bene svarbiausiai liaudies meno šakai – kryždirbystei. Kaimo žmogaus tikėjimas, sakralumo poreikis, glūdinčias giliai širdyje ir kartais taip sunkiai išreiškiamas žodžiais, išsilieja per meno kūrinis – šventųjų skulptūrėles, senuosius medinius ir geležinius pakelių ir sodybų kryžius, koplytėles, užgavęs jautriausias sielos stygas, išsprogsta nuostabomis eilėmis, net tampa tautos simboliu. Taigi balandžio 21 dieną vykusiame seminare „Rūpintojėlis: nuo liaudiško pamaldumo iki tautinės simbolikos“ ir diskutuota, kaip bažnytinė skulptūra – susimąstęs Kristus, įsiliejęs į liaudies meną, tarpukario nepriklausomybės metais tampa tautos simboliu. Apskritojto stalo diskusijų seminare dalyvavo menotyrininkė dr. Gabija Surdokaitė-Vitienė, etnologė dr. Skaidrė Urbonienė, literatūrologas dr. Eugenijus Žmuida. Kaip ir ankstesniais metais, vesti

seminarą buvo pakviestas lietuvių liaudiškojo pamaldumo tyrėjas, etnologas dr. Jonas Mardosa. Tradiciškai žiūrėta ištrauka iš režisieriaus ir operatoriaus Justino Lingio sukurto dokumentinio filmo „Kryždirbystė Lietuvoje“ (2000).

Kodėl kryždirbystės temai gvildinti pasirinktas Rūpintojėlis? Atsakymas labai paprastas: pernai, gilinantis į pokario partizanų pamaldumo aspektus, paaiškėjo, kad Rūpintojėlis įkūnija ryšį ne tik su Aukščiausiuoju, bet ir su gimtąja sodyba, laukiančiais, liūdinčiais ir besiviliančiais artimaisiais. Pogrindyje leistas ir per ryšininkus bei rėmėjus platintas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio laikraštis buvo vadinamas *Prie rymančio Rūpintojėlio*. *Rūpintojėliu* pavadintas ir 1953 m. Žemaičių apygardos išleistas specialus partizanų maldynas. Jame randame Kristui Rūpintojėliui skirtų nuoširdžių autorinių maldų (iš LGGRTC, Genocido aukų muziejaus fondų, PR 186, P-P185), taigi akivaizdu, kad laisvės kovotojai tapatinosi su prieš savo kančios kelią susimąstiusiu Kristumi, kad jo įvaizdis jiems buvo labai savas, artimas, lydėjęs juos dar nuo vaikystės. Jis tapo prarastos tėvynės ir lietuviškumo simboliu ir priverstiniais karo ir pokario emigrantams, apsigyvenusiems Vakarų Europoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ar Australijoje. Išeivijos poetas, pranciškonų vienuolis ir kunigas Leonardas Andriekus, gimęs 1914 m. Barstyčiuose, augęs tarpukario Lietuvoje ir karo audrų nublokštas į JAV, 1985 m. išleido eilėraščių rinkinį *Atmink mane, Rūpintojėli*. Jo pratarmės kelios eilutės (p. 6), gražiai nusakantios liaudiškąją Rūpintojėlio esmę ir tarpukariu užaugusios kartos pagarbą kaimo kultūrai, tapo šio seminaro moto:

O tas Viešpats gi mums atrodė esąs ne kur aukštybėse, už debesų, bet čia pat menku Rūpintojėliu parimęs arba ant kryžių ornamentinėse saulėse nualpęs. <...> Čia dar įvyko lyg ir stebuklas: paprastas kaimo žmogelis priartino dangų ir Dievą.

Kristus, Marija ir šventieji tapo labai panašūs į mus, nuotolių neliko, ir Lietuvos žemė išsidabino religiniais kūrniais, sudvasinusiais varganą buitį.

Pakvietusi pasiklaudyti ištraukos iš šios knygos gausiai susirinkusius dalyvius, seminarą pradėjo jo rengėja, Tautosakos archyvo skyriaus vadovė dr. Rūta Žarskienė. Žodį perėmęs šmaikštusis Lietuvos edukologijos universiteto profesorius J. Mardosa atkreipė dėmesį į tai, kad Rūpintojėlių žino visi, net šiuolaikiniai studentai, Rūpintojėlio skulptūrėlę, kaip lietuviškumo simbolį, prezidentė Dalia Grybauskaitė padovanojo mūsų šalyje neseniai viešėjusiai Vokietijos kanclerei Angelai Merkel... Seminare kalbėjusi Rūpintojėlio kulto tyrėja, Bažnytinio paveldo muziejuje vykusios parodos „Susimąstęs Kristus: nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio“ rengėja G. Surdokaitė-Vitienė apžvelgė šio atvaizdo istorinę raidą, profesionaliosios ir liaudies dailės sąsajas, priminė liaudišką Rūpintojėlio sampratą. Susimąščiusio Kristaus atvaizdas susiformavo Vokietijos profesionaliajame mene XIV ir XV a. sandūroje, o XV ir XVI a. sandūroje jau buvo paplitęs Vidurio ir Rytų Europos bažnyčiose, vienuolynuose, miestų, pakelių ir laukų koplytėlėse. XVI a. pradžioje užfiksuotas ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – Vilniaus Bernardinų bažnyčios freskoje, kuri labai panaši į Čekijos vienuolynų freskas. Menotyrininkė prisipažino, kad nors šią temą tyrė dar magistro darbe, tačiau iki šiol negalinti pasakyti, kada Rūpintojėlis pasirodė liaudies dailėje. Tačiau žinoma, kad jau XVI a. Lietuvoje labai dažnai statyti kryžiai, o XVIII a. pradžioje Žemaitijos pakelėse būta daug kryžių ir koplytėlių su šventųjų skulptūromis. Kryžius ir koplytėles provincijoje išplatino vienuolijon, kurių evangelizacinės misijos baigdavosi kryžiaus pastatymu arba proce-

sija prie laukuose jau stovinčio kryžiaus. Akivaizdu, kad liaudiški Rūpintojėlio pavadinimai *smūtkas*, *smūtkelis*, *mūkiukas* perimti iš bernardinų kronikų. Jose susimąstęs Kristus vadinamas *smūtnu ponu Jėzumi*, jo atvaizdas XVI–XIX a. puošė beveik visas Lietuvos bažnyčias. Menotyrininkė pastebėjusi, kad liaudiškoji skulptūra labiausiai paplitusi ir iki šiol geriausiai išlikusi Žemaitijoje, o Aukštaitijoje ir Dzūkijoje populiariausi kryžiai ir koplytstulpiai. Pasak tyrėjos, liaudiškoje teologinėje interpretacijoje Rūpintojėlis kartais suvokiamas kaip Dievas Tėvas, Kristus prieš savo kančią arba Kryžiaus kelio metu, liūdintis Kristus. Tai atliepia Bažnyčios mokymą, religinius tekstus ir kunigų pamokslus. Dažnas seminarų dalyvis profesorius Alfonsas Motuzas patikslino, kad oficialiuose teologiniuose šaltiniuose susimąstęs Kristus įvardijamas kaip Karalius be sosto. Jam buvo skirta ir antroji pranciškoniškojo Kryžiaus kelio stotis (Rūpintojėlio – Karaliaus be sosto – paveikslą ir šiandien galima matyti vienoje iš Beržoro kalvarijos koplyčių). Toliau trumpai aptarta Rūpintojėlio tapsmo tautos simboliu priežastys. Pasak G. Surdokaitės-Vitienės, tai pavėluoto Lietuvos romantizmo rezultatas. Lenkų kalba rašęs lietuvių etnologas, archeologas, kultūros tyrėjas Mykolas Eustachijus Brenšteinas Krokovoje paskelbtame straipsnyje „Žemaičių kryžiai ir koplyčios“ (1906) šį atvaizdą apibūdino kaip Žemaitijos simbolį. Nuo 1920 metų Rūpintojėlis jau tapatinamas su visos lietuvių tautos dvasine išraiška. Instituto Naujosios literatūros skyriaus mokslo darbuotojo Eugenijaus Žmuidos atlikta Vinco Mykolaičio-Putino eilėraščio „Rūpintojėlis“ analizė kaip tik ir pademonstravo šio įvaizdžio svarbą tarpukariu augusiai kūrėjų kartai. Poeto Rūpintojėlis – tai Kristus, liūdintis ne dėl sosto, o dėl pakeleivių, dėl jų likimo. Simbolisto

eilėraštis, kuriame gausu liaudies dainoms būdingų deminutyvų, atskleidžia lyrinio herojaus jausmų transformaciją, pakelėje sutiktas Rūpintojėlis jį priverčia pažvelgti į savo širdį, padeda suvokti gyvenimo prasmę. Dailės istorikė ir etnologė S. Urbonienė, šįmet išleidusi monografiją *Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje*, pristatė XX a. antrosios pusės ir šiuolaikinę, ekspedicijose JAV ir Lietuvoje surinktą medžiagą. Mokslininkė, metus tyrusi kryždirbystę Amerikos lietuvių parapijose, atkreipė dėmesį, kad greta Pietos, Aušros Vartų Marijos, Šiluvos Marijos ir šv. Kazimiero Rūpintojėlis buvo ir yra vienas mėgstamiausių tautinių religinių atvaizdų. Į užjūrius nublokštiems lietuviams jis simbolizavo nuolatos kaimynų skriaudžiamą ir kenčiančią sovietų okupuotą Lietuvą. Antai Detroite prie lietuvių bažnyčios pastatyti trys mediniai kryžiai, skirti Vilniuje 1950 m. sovietų valdžios susprogdintų Trijų kryžių atminimui, buvo susieti su trimis okupuotomis Baltijos valstybėmis: vidurinis, papuoštas Rūpintojėlio skulptūra, simbolizavo Lietuvą, kiti du – Latviją ir Estiją. Sugretinusi Amerikoje ir Lietuvoje surinktus duomenis, S. Urbonienė pastebėjo, kad išeivijos Rūpintojėliai – nedideli, tradicinių matmenų, o Lietuvoje daromos (Atgimimo ir nepriklausomybės metais) daug didesnės skulptūros. Filmų apie kryždirbystę kūrėjo J. Lingio, ne kartą bendravusio su dievdirbiais, nuomone, liaudies meistrai labai praktiškai žmonės: jie nori, kad jų skulptūros būtų monumentalesnės, gerai matomos, todėl ir gamina didesnes. Pasak režisieriaus, tikro meistro sukurtas Rūpintojėlis yra tarsi gyvas, jis gyvena mūsų skausmais ir rūpesčiais, džiaugsmams ir viltimis, todėl neįgalių vaikų namams skirtas Rūpintojėlis – su protezu, o holokausto aukų atminimui – ranka, kuria turėtų būtų

parėmęs galvą, užsidengęs akis. Seminare kalbėta ir apie sąmoningą Rūpintojėlio gamybos gaivinimą sovietmečio Lietuvoje, diskutuota, ar Rūpintojėlio atvaizdas ir jo vienodų kopijų tiražavimas šiandien netampa kiču, pastebėta, kad panašių skulptūrų turi ir necivilizuotos pasaulio tautos.

Maždaug po mėnesio vykęs septintasis liaudiškojo pamaldumo seminaras „Religinė simbolika senuosiuose lietuvių kryžiuose“ buvo skirtas kitai kryždirbystės šakai – liaudiškų kryžių meninei išdailai. Pranešėja, Vytauto Didžiojo universiteto Kauno fakulteto dėstytoja, menotyros mokslų daktarė Jolanta Zabulytė apžvelgė religinius simbolius XIX a. antrosios–XX a. pirmosios pusės mediniuose ir kaltniuose kryžiuose, jų regioninius bruožus ir bažnytinės dailės įtakas, sugretino su lietuvių liaudies meno pavyzdžiais ir kitų šalių kryždirbystės paminklais. Pasak menotyrininkės, religinių simbolių naudojimas kryžiuose aptariamam laikotarpiu kito, taip pat galima išvelgti ir regioninių šios tradicijos skirtumų. Pasitelkdama gausią vaizdo medžiagą, ji detalai apžvelgė tam tikrus simbolius ir jų naudojimą kryžiuose. Pavyzdžiui, abreviatūrą INRI, kuri, išvertus iš lotynų kalbos, reiškia Jėzus Nazarietis Žydų Karalius, meistrai dėdavo skirtingai: tiesiai arba skersai virš Kristaus galvos, koplytstulpio stogelio frontone ir pan. Ji būdinga tiek mediniams, tiek metaliniams kryžiams. Jėzaus Kristaus vardo monograma IHS – bažnyčių altorių elementas, liaudies dailėje dažniausiai aptinkamas Aukštaitijoje – Utenos ir gretimų vietovių koplytėlėse su altorėliais. Ši monograma iškalama aukštuose akmeniniuose postamentuose, naudojama ir metaliniuose kryžiuose, tačiau jos nerasime antkapiniuose kryžiaus formos paminkluose. Širdies motyvas buvo naudojamas ir mediniuose, ir geležiniuose kryžiuose. Kalviai turėdavo

būti išmoningi ir sugalvoti, kaip tą širdį pritaisyti, neretai ją susukdavo iš paprastos arba spygliuotos vielos. Tuo tarpu kaukolė su apačioje sukryžiuotais kaulais metaliniuose kryžiuose itin reta. Liaudies meistrai prie kryžių komponuodavo ir *kieliką* – bažnytinę taurę. Dzūkijoje dažnai taurė vaizduojama su ostija. Kai kur ji komponuojama ant kryžiaus kartu su Kristaus kankinimo įrankiais, ypač šv. Benedikto – dviejų kryžmų – kryžiuose. Šitaip „išpuošti“ kryžiai buvo populiarūs ir Vokietijoje. Liaudies kryžiuose galima rasti baroko stiliaus bruožų. Antai bene žymiausio XIX a. dievdirbio Vinco Svirkio, gyvenusio ir kūrusio vidurio Lietuvoje, kopyltstulpiuose ir kryžiuose ryškūs barokinių bažnyčių puošybos elementai. Liaudiško baroko ypač gausu Žemaitijoje – angeliukai kopyltėlių kolonėlių viršuje, trimituojantys angelai kaip vėjarodžiai ir pan. Aukštaitijoje daugelis barokinių bažnyčių buvo perstatytos, galbūt todėl šio stiliaus bruožų beveik nerasime aukštaičių senojoje religinėje liaudies dailėje.

Diskusijų kėlė paukščių atvaizdų, aptinkamų kryždirbystėje, siejimas ne su teologine, bet su ikirikščioniškais prasmėmis. Pranešėjos nuomone, liaudiškuose krikščioniškuose meno kūriniuose vaizduojamo gaidžio atitikmenų nėra bažnytinėje dailėje. Ypač Aukštaitijos dievdirbių mėgstami stilizuoti paukšteliai gali būti siejami tik su liaudies menu. Pasak J. Zaubulytės, paukščiai simbolizuoja dangaus sferą, o augaliniu motyvu papuoštas kryžius – ne Kristus nukryžiuvimą ir prisikėlimą, o Gyvybės medį ir pan. Pagyręs pranešėją už įdomų pranešimą ir inkultūracinį jo aspektą, A. Motuzas atkreipė susirinkusiųjų dėmesį į kryždirbystės istoriją (seniausias kryžiaus atvaizdas rastas Romos katakombose, VIII a. jis oficialiai įteisinamas), tuos pačius simbolius paaiškino

remdamasis teologijos mokslų daktaro kunigo Algimanto Kajacko knyga *Bažnytinio meno įvadas* (2007). Čia paukščių atvaizdų prasmė aiškinama kiek kitaip: gaidys yra budėjimo simbolis, ypač dzūkų pamėgtas pelikanas – Eucharistijos, balandis – Šventosios Dvasios, o žvirblis (paprastas paukštelis) – Dievo apvaizdos. Seminaro pabaigoje diskutuota senosios baltų religijos ir krikščionybės simbolių susilieјimo, kilmės ir tapatybės klausimais.

Taigi šį pavasarį vykusiuose liaudiškojo pamaldumo seminaruose buvo paliesta tik keletas kryždirbystės temos aspektų. Pirmojo seminaro medžiagą įsirašė Lietuvos radijo žurnalistė Regina Germanavičiūtė ir parengė Rūpintojėliui skirtą paskaitų laidą (gegužės 10 d. ji transliuota per LRT Klasika). Negalėjusieji atvykti seminarų vaizdo medžiagą galės rasti Instituto interneto svetainėje, mediatekoje (http://www.llti.lt/lt/liaudisko_pamaldumo_seminarai/). Na, o seminarų rengėjai tikisi, kad ir ateityje nemažės susidomėjimas jų pasiūlytomis mokslinių diskusijų temomis.

Rūta Žarskienė

DALYVAVOME „VELIUONIEČIŲ LIETUVIŲ VESELIJOJE“

Jau penktą kartą Veliuonos gimnazija kartu su miestelio bendruomene surengė „Veliuoniečių lietuvių veseliją“ pagal Antano ir Jono Juškų *Svotbinę rėdą*. Šis renginys kaskart tampa dideliu įvykiu ir sutraukia daug vietos ir aplinkinių gyvenviečių žmonių. Ne pirmąsyk į „Veseliją“ atvažiuoja ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkai. Mat Institutas su Veliuonos Antano ir Jono Juškų gimnazija prieš gerus du dešimtmečius yra pasirašęs

„Veliuoniečių veselijos“ akimirkos. *Liucijos Pranaitienės nuotraukos*

bendradarbiavimo sutartį, kurios išpareigojimų sąžiningai laikosi: skaito metodinius pranešimus mokytojams gimnazijoje vykstančiuose seminaruose, remia biblioteką savo išleistomis literatūros ir tautosakos knygomis, palaiko ryšius su Veliuonos krašto mokytojais.

„Veselijs“ prasidėjo kaip reta gražų gegužės dvidešimtosios rytmetį, čiulbant

paukščiams ir šviečiant saulutei, ošiant XIX a. dvaro parko medžiams. Kaip tik šio dvaro pastatas ir tapo vestuviniukų buveine, o jo terasa – improvizuota scena. Visi spektaklio dalyviai vilkėjo tautinius veliuoniškių kostiumus, jojo tikrais žirgais, važiavo gražiai papuoštais vežimais. Visu tuo geranoriškai pasirūpino miestelio gyventojai ir spektaklio rėmėjai.

Veliuonos gimnazijos bendruomenė labai nuoširdžiai rūpinasi brolių Juškų užrašytų dainų ir tautosakos gyvastimi, skatina jaunimą pažinti savo krašto tradicijas, ugdo ryšius tarp tėvų ir vaikų. „Veselijoje“ vaidina, dainuoja, šoka ne vien gimnazistai, bet ir suaugusieji, joje susitinka bent trys kartos. Taigi Jono Juškos siekiai, išsakyti 1880 m. Kazanėje leidžiant *Svotbinę rėdą*, brolio Antano užrašytą 1870 m. Veliuonoje, išpildyti su kaupu. Jis rašė:

Leisdamas į svietą šį trumpą veliuniškių ūkininkų svotbos aprašą tame pat paveiksle, kuriame ana yra surašyta, tikiuosi, kad tai bus šokia tokia medžiaga dėl pažinimo senovės lietuvių papročių, jei kurie mokslo apšviesti lietuviai panorėtų darbuotis šiame dalyke.

Šįsyk vaidino gimnazijos III G klasės mokiniai ir veliuniškiai: Violeta Šoblinskaitė-Aleksa ir Gasparas Aleksa, Jovita Mišeikienė ir Naglis Mačėnas, Edita Šulcienė ir Irena Aleksienė. Muzikantų ir šokėjų būrį sudarė Raudonės kaimo kapela (vadovas J. A. Grygartas), ansamblis „Veliuonietis“ (vadovai A. Baublienė, J. ir V. Žemliauskai), dalyvavo gimnazijos etnokultūros būrelis „Veliuonėlė“, dainininkai ir šokėjai, vadovaujami D. Jurevičienės, I. Andreikevičienės ir O. Yurenenės. Po spektaklio vestuvinininkai iš dvaro parko dviem vežimais išvažiavo į *vinčių*, vykusį Veliuonos bažnyčioje, kur būriavosi gausiai susirinkusi publika. Jaunuosius *vinčiavojo* vienas iš jaunųjų artistų, apvilktas tikrais kunigo drabužiais.

Po „Veselijos“ programa tęsėsi toliau. Pirmiausia broliai Juškos buvo pagerbti prie jų kapų Veliuonos bažnyčios šventoriuje. Viena moksleivė glaustai papasakojo apie brolių tautosakinę veiklą, ant jų kapų buvo padėtas vainikas. Paskui gausus dalyvių būrys patraukė gimnazijos link. Jos salėje vyko seminaras mokytojams. Prane-

šimus skaitė LLTI Dainyno skyriaus vyresniosios mokslo darbuotojos daktarės Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė ir Aušra Žičkienė.

V. Ivanauskaitės-Šeibutienės pranešime „Antano Juškos *Svotbinė rėda* ir šiuolaikiniai šeimos švenčių papročiai“ buvo keliami klausimai apie šių dienų vestuvių ryšius su tradicija, atspindėta *Svotbinės rėdos* inscenizacijoje. Ar dar tebesama *Svotbinėje rėdoje* aprašytų vestuvinių papročių ir apeigų atgarsių nūdienos vestuvėse? Pranešėjos nuomone, dabartinėse vestuvėse (nuo XX a. antrosios pusės iki šiol), žvelgiant iš XIX a. perspektyvos (t. y. to laiko, kada A. Juška ir kiti lietuvių tradicijomis besidomėję šviesuoliai lankėsi kaimo šventėse ir užrašinėjo jų papročius), esama šio kio tokio jų „apvertimo aukštyn kojomis“. Tradiciniai papročiai ir su jais susiję personažai selektyviai atsirenkami iš senųjų vestuvių aplinkos ir įsikeliama į dabartinius scenarijus kaip pramogos elementai. Taip iš esmės išmetamas senasis vedybų apeigynas, o tradicijų inscenizacijos priartėja prie parodijos.

V. Ivanauskaitė-Šeibutienė, remdamasi etnologų Angelės Vyšniauskaitės ir Juozo Mickevičiaus darbais, kalbėjo apie esminius *senųjų, tradicinių* vestuvių savitumus, bendruomeninį jų pobūdį. Senovės kaimas, galima sakyti, net iki XIX a. pabaigos buvo uždara ūkinė ir socialinė sistema, kurioje šeima, vidinis jos gyvenimas ir santykiai su kaimynais, palyginti su šiandieniniais, buvo visiškai kitokie. Pranešėja auditorijai taip pat pristatė Juozo Tumo-Vaižganto lituanistinę paskaitą „Broliai Juškos-Juškevičiai“ (publikuota 1924 m.).

A. Žičkienė pranešime „Liaudies dainelės mažyliams: pateikimo galimybės ir sklaida“ išsakė neginčijamų argumentų apie liaudiškų dainelių poveikį mažiems vaikams. Šis poveikis dar labiau sustiprėja, jei pasitelkiama ir dainelių vizualizacija. Pranešėja pristatė kūrybinės grupės įgy-

vendinto projekto rezultatus – dešimties animacinių filmukų, sukurtų pagal lietuvių liaudies daineles vaikams, rinkinį internete. Šie filmukai nežymiai, neįkyriai teigia ne tik kalbos, muzikos, bet ir vizualinius bei simbolinius prigimtinės kultūros dalykus. A. Žičkienė aiškino tokių projektų reikšmę ugdant mažylius. Dainavimas vaikui, dainavimas kartu su vaiku ir ankstyvuojų jo vaikystės laikotarpiu (nuo vieno iki šešerių metų amžiaus) yra labai svarbus emocinio bendravimo, ryšio mezgimo ir palaikymo, ugdymo ir saviraiškos skatinimo būdas. Dainuodamas liaudies daineles vaikas ne tik lavina intelektą, vaizduotę, bet ir didina būsimą raštingumą kokybę. Vaikas ne tik mokosi, – liaudies dainelėse sutelkta informacija kartu su estetiniu jų pavidalu įauga į jo atmintį kartu su šeimos modelio, aplinkos, kurioje jis auga, savybėmis. Dainavimas vaikui ir su vaiku yra svarbus tautiškumo puoselėjimo veiksnys – teigė pranešėja.

Po pranešimų buvo perduotos Veliuonos gimnazijos bibliotekai Instituto dovanojamos knygos (ši itin maloni pareiga teko man). Visam renginiui vadovavo gimnazijos direktorė Vida Greičiūtė, dar prieš „Veselijos“ pradžią sveikinusi visus dalyvius ir nuoširdžiai dėkojusi pagalbininkams, įrėmintas padėkas įteikusi daugeliui organizacijų. Šio renginio *spiritus movens* direktorės pavaduotoja ugdymui Liucija Pranaitienė nesiskyrė su fotoaparatu: ji jau ne pirmą kartą įamžina „Veselijų“ inscenizaciją.

„Veselija“, kaip jau įprasta, baigėsi kulinarinio paveldo pristatymu. Apie Veliuonos moterų gaminamus tradicinius valgius būtų galima kurti iškilmingas odes. Labai skanus buvo Irenos Bartusevičienės ir Linos Sinkienės krosnyje keptas *kugelis* su mėsa, niekam neprilygstamas Editos Šulcienės spaustas varškės sūris, puikus Jovitos Mišeikienės pyragas su aguonomis ir

daug kitų patiekalų, kurių autorių nespėjau sužinoti, o jei kurią autorystę supainiojau, atsiprašau.

Kai paaugs kita gimnazistų karta, vėl atgims *Svotbinė rėda*, ir vėl gražiuoju pamemunių keliu pro piliakalnius trauksime į Veliuoną, pasak Antano Juškos, visad linksmindamiesi ir nedrebėdami baimėj.

Živilė Ramoškaitė

ŠEŠTOJI TARPTAUTINĖ JAUNŪJŲ FOLKLORISTŲ KONFERENCIJA

Birželio 1–3 dienomis Vilniuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, įvyko jau šeštoji Tarptautinė jaunųjų folkloristų konferencija „*Us and Them: Exploring the Margins*“ („*Mes ir jie: tyrimai paribiuose*“). Tai bendras Tartu universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedros ir Instituto renginys, skirtas pažangiems jaunosios kartos folkloro, etnologijos, antropologijos sričių mokslininkams, tiriantiems žmonių kultūrą, elgseną, jausmus taikant folkloristikos, etnologijos ar antropologijos metodus.

Konferencijos tema buvo pasirinkta turint galvoje aktualius paribių tyrimus. Jos dalyviai buvo skatinami ne tik tyrinėti, tikslinti, kvestionuoti regioniško, etniško, kultūrinės įvairovės sampratas, bet ir įvertinti marginališkumą, kaip neatsiejamą kiekvieno dvasinio, kultūrinio, socialinio ar politinio proceso dalį. Kitu paribių aspektu galima laikyti dvasinius, kultūrinius reiškinius – tikėjimus, mitus, ritualus, antgamtinės patirtis, kulto praktikas, todėl buvo raginama rengti pranešimus, susijusius ir su šių objektų tyrimais.

Konferencija sulaukė 36 dalyvių iš dvylikos pasaulio šalių: Lietuvos, Latvijos,

Ukrainos, Estijos, Rusijos, Italijos, Vengrijos, Indijos, Baltarusijos, Lenkijos, Suomijos, Didžiosios Britanijos. Pranešimuose folkloristiniu ir etnologiniu aspektu jaunieji tyrėjai gilinasi į pasakas, gestus, protestus, migraciją, nagrinėjo ligų sampratą, kultūros politikos niuansus, priklausomybes, futbolo chuliganų kultūrą ir t. t.

Paskaitas skaitė ir dvi žinomos folkloristikos profesorės. Jiuveskiulės universiteto (Suomija) etnologijos profesorė Laura Stark pranešime („Self, Reality, and the Supernatural: Reflections on Witchcraft and Magic in 19th-Century Rural Finland and a 21st-Century Tanzanian Slum“) pristatė savo lauko tyrimus Tanzanijoje (Afrika) ir nagrinėjamus skurdo naratyvus gretino su XIX a. Suomijos ir XXI a. Afrikos lauko tyrimų medžiaga. Džavaharlalo Neru universiteto Vokiečių studijų centro (Naujasis Delis) profesorė Sadhana Naithani pranešime „Moving the Margins“ pasakojo apie savo atliekamus kolonializmo ir postkolonializmo teorijomis paremtus lauko tyrimus Vokietijoje, taip pat jų metu išskylančius sunkumus. Šių tyrimų pagrindu kartu su savo vyru profesorė yra sukūrusi du filmus. Naujausią jos darbą išvydo ir konferencijos dalyviai.

Bendradarbiaujant su Valstybiniu Vilniaus Gaono žydų muziejaus Tolerancijos centru buvo surengta vieša dr. Marijos Krupoves-Berg paskaita. Tiek konferencijos dalyviams, tiek miesto gyventojams buvo pristatytas muzikinis Lietuvos tautų paveldas, suteikta galimybė geriau pažinti daugiakultūrę mūsų šalies istoriją ir folklorą.

Reikia tikėtis, jog bendradarbiavimas su Tartu universitetu tęsis, ir kitais metais jaunieji folkloristai rinksis į konferenciją Estijoje.

Asta Skujytė-Razmienė

APGINTA DAKTARO DISERTACIJA

Šįmet, birželio 10 dieną, apginta pirmoji 2011 metais įsteigtos jungtinės Vilniaus universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijos humanitarinių mokslų srities Etnologijos krypties (07 H) doktorantūros disertacija – Almos Ragauskaitės darbas *Lietuvos etnokultūrinis regionavimas*. Jam vadovavo doc. dr. Vidmantas Daugirdas (socialiniai mokslai, sociologija 05 S, Lietuvos socialinių tyrimų centras), konsultavo prof. dr. (hp) Daiva Vyčiniene (humanitariniai mokslai, etnologija 07 H, Lietuvos muzikos ir teatro akademija).

Jungtinės doktorantūros specifika – tarpdalykinis pobūdis. A. Ragauskaitė, Vilniaus licėjaus auklėtinė, Vilniaus universitete įgijusi geografijos ir kraštotvarkos magistrės laipsnį, etnologijos mokslo išvalgas praturtino etnogeografijos aspektu.

Disertantės užsibrėžta atlikti Lietuvos kultūrinį regionavimą, susistemintus etnokultūrinių regionų archeologinius, istorinius, dialektologijos, etnomuzikologijos ir tradicinės kaimo architektūros tyrimų duomenis. Šie duomenys disertacijoje gretinami su 2004 metais dr. Žilvyčio Šaknio ir dr. Danieliaus Pivoriūno sukurtu etnografinių Lietuvos regionų žemėlapiu. Jame nustatytos regionų ribos remiasi materialinės ir dvasinės kultūros reiškiniais (darbo, šeimos, kalendorinių ir bendruomenės švenčių, folkloro, tarmių, tradicinių amatų ir verslų, kulinarinio paveldo, architektūros, drabužių, audinių ir kt.) regioninio savitumo analize. A. Ragauskaitės disertacijoje etnokultūriniai regionai suprantami kiek kitaip – kaip ilgės istorinės ir kultūrinės raidos metu susidarę teritoriniai dariniai, turintys savitų etnokultūrinių bruožų sistemą, teritorinę organizaciją ir gyventojų

regioninę savimonę. Kitaip sakant, autorė stengiasi aprėpti visus įmanomus istorinius laikotarpius iki pat šių dienų. Tokiai užduočiai įgyvendinti suformuluojamos metodologinės nuostatos, besiremiančios kompleksiskumo, istoriskumo ir reprezentatyvumo (dabarties etnokultūrinės struktūros bruožų) kriterijais. Pastebima, kad Lietuvoje nuo senųjų baltų genčių iki šiol gali būti skiriama vakarinė ir rytinė etnokultūrinės sritys. Rytinei etnokultūrinei sričiai priskiriami Aukštaitijos ir Dzūkijos regionai. Vakarų etnokultūrinei sričiai priskirtini Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regionai. Pereinamojoje zonoje identifikuojami Žiemgalos ir Sūduvos (Suvalkijos) regionai. Pagal teritorinės organizacijos branduolius ir etnokultūrinių bruožų savitumus regionų viduje išskirti mažesni subregioniniai dariniai ir jų centrų hierarchinė sistema. Prieš skaitytojo akis išskyla kone visi įmanomi Lietuvos etninės kultūros raidos etapai, jų kompleksinis vaizdas, kurį užbaigia bendrosios etnokultūrinių regionų teritorinės sandaros koncepcinio modelio pristatymas.

Gynimo taryba iš esmės darbą įvertino labai teigiamai, nors nenuostabu, kad beveik kiekvienas savos srities specialistas turėjo pastabų, – sudėtingas daugelio mokslo sričių duomenų sintetinis jaunajai tyrėjai iš tiesų buvo nemenkas iššūkis. Vis dėlto disertacijos autorė sulaukė ir daugybės pagyrimų dėl pagarbos ankstesniam moksliniam įdirbiui, kruopščios medžiagos analizės, preciziško požiūrio, įdomių, patraukliai pateikiamų darbo rezultatų. Disertacijos gynimo taryba sutartinai balsavo už mokslinio laipsnio suteikimą. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog A. Ragauskaitė yra pirmoji, sėkmingai ir visavertiškai į kitų sričių duomenyną įtraukusi etnomuzikologijos duomenis.

Kaip sako pati jaunoji humanitarinių mokslų daktarė, studijų metu jai teko susipažinti su patyrusiais ir garbiais skirtingų sričių etnologijos tyrėjais, kurie parodė, kad kiekvienas etnokultūros bruožų raiškos tyrimas praplečia pažinimo ribas, kartu atskleisdamas etnokultūros gelmes. Nors būta įvairių kliūčių ir sunkumų (daugelis jų susiję su jaunojo tyrėjo patirties stoka, bet būta ir „jaunos“ doktorantūros sistemos trikdžių), vis dėlto, galiausiai apsigynusi disertaciją, ji labai džiaugiasi savo plačia tema ir visu jai skirtu laiku, nes, pasak jos, svarbiausia, kad greta mokslinio darbo rašymo ji mokėsi pažinti ir etnokultūrą, rasti savo pačios santykį su ja. Visiems būsimiems doktorantams Alma linki stiprybės, atrandant šį santykį ir kantrybės jį realizuojant mokslo darbuose.

Aušra Žičkienė